

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

TECHNISCH RAPPORT PEIL.BURGERSCHAP EINDE SPECIAAL (BASIS)ONDERWIJS

2020-2021

April 2023

INHOUD

Inleiding 3

1 Het onderwijsleerproces burgerschap 4

- 1.1 Databronnen 4
- 1.2 Werkwijze 5
  - 1.2.1 Nieuwe variabelen 5
  - 1.2.2 Resultaten en toetsing 5

2 Burgerschapscompetenties 28

- 2.1 Databronnen 28
  - 2.1.1 Burgerschapscompetenties meten 28
  - 2.1.2 Burgerschapscompetenties 30
- 2.2 Werkwijze 31
  - 2.2.1 Bepalen van voorbeelditems 31
  - 2.2.2 Samenhang tussen burgerschapscompetenties 34
  - 2.2.3 Trendanalyse burgerschapskennis 35
  - 2.2.4 Vergelijking met COOL Speciaal 345

3 Achtergrondkenmerken burgerschap 356

- 3.1 Databronnen 356
- 3.2 Werkwijze 356
  - 3.2.1 Nieuwe variabelen 356
  - 3.2.2 Resultaten en toetsing 367

4 Verschillen in burgerschapscompetenties 44

5 Referenties 45

Colofon 45

Inleiding

Dit is het technisch rapport bij het peilingsonderzoek Burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs. Dit peilingsonderzoek is in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs uitgevoerd door een consortium bestaande uit de Universiteit van Amsterdam, het instituut GION Onderwijs/Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen, het Kohnstamm Instituut en Cito. In de technische rapportage van het uitvoerend consortium (Slijkhuis et al., 2022) is een uitgebreide verantwoording opgenomen van de wijze van dataverzameling, het instrumentarium en de eerste gegevensverwerking ter beantwoording van de onderzoeksvragen.

In dit technisch rapport staan de keuzes die gemaakt zijn door de schrijvers van de publieksrapportage centraal. De verdere gegevensverwerking en –analyse die ten grondslag liggen aan het publieksrapport worden hier verantwoord.

Het doel van het peilingsonderzoek Burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs is om een beeld te schetsen van de burgerschapscompetenties van leerlingen in het laatste leerjaar van het speciaal (basis)onderwijs. Daarnaast beschrijft het rapport hoe het onderwijsleerproces voor het leergebied burgerschapsvorming er op de deelnemende scholen uitziet en geeft het een beeld van een aantal aan burgerschap gerelateerde kenmerken van leerlingen en leerkrachten. Verder wordt daar waar mogelijk de vergelijking gemaakt met Peil.Burgerschap einde basisonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021). Tot slot wordt gekeken naar de verschillen in burgerschapscompetenties tussen leerlingen en klassen en naar hoe de prestaties samenhangen met kenmerken van leerlingen, leerkrachten en scholen.

De onderzoeksvragen die het uitgangspunt vormen voor het publieksrapport zijn:

- 1) Hoe kan het onderwijsleerproces van burgerschapsvorming gekarakteriseerd worden? En hoe verhoudt zich dat tot de bevindingen in het reguliere basisonderwijs.
- 2) Wat zijn de achtergrondkenmerken en attitudes van leerlingen en leerkrachten gerelateerd aan burgerschap?
- 3) Welke kennis, vaardigheden en attitudes hebben de leerlingen op het gebied van burgerschap?
- 4) Hoe verhouden de huidige burgerschapskennis, vaardigheden en attitudes zich tot die uit de peiling in het reguliere basisonderwijs?
- 5) Hoe hangen de burgerschapscompetenties van leerlingen samen met kenmerken van de leerling, leerkracht en het onderwijsleerproces?

De opbouw van dit technisch rapport volgt de hoofstukindeling van het publieksrapport. We onderbouwen per hoofdstuk uit deel B (de resultaten), de gegevens die we hebben gebruikt en onze werkwijze. Alle analyses zijn uitgevoerd met behulp van R (R Core Team, 2021).

1 Het onderwijsleerproces burgerschap

In dit hoofdstuk van de publieksrapportage wordt het onderwijsleerproces op het gebied van burgerschap van de scholen voor speciaal (basis)onderwijs in dit onderzoek in kaart gebracht.

1.1 Databronnen

Voor het in kaart brengen van het onderwijsleerproces zijn vragenlijsten afgenomen bij leerkrachten en schoolleiders op de deelnemende scholen. De schoolleidersvragenlijst is ingevuld door 78 schoolleiders van de 85 deelnemende scholen (47 in het sbo en 31 in het so; in 3% van de gevallen was er sprake van een plaatsvervangend of interim schoolleider). De leerkrachtvragenlijst is ingevuld door 162 leerkrachten van 181 klassen van 79 deelnemende scholen (95 in het sbo en 67 in het so). Op 25 scholen vulden 2 leerkrachten de vragenlijst in en op 26 scholen vulden 3 of meer leerkrachten de vragenlijst in.

De schoolleidersvragenlijst bestond uit 16 vragen. De vragen gingen over algemene achtergrondgegevens (zoals de ervaring als schoolleider), naast specifieke vragen over het onderwijs in burgerschapsvorming. Dit betrof vragen naar de aanwezigheid van leerdoelen op het gebied van burgerschap, de aard van het aanbod, de aanwezigheid van een coördinator burgerschap, de concretisering en inbedding van burgerschap in de praktijk en de overeenstemming in het burgerschapsonderwijs op de school. De leerkrachtvragenlijst bestond uit 9 vragen die bestonden uit meerdere onderdelen. Een deel van deze vragen ging over algemene en domeinspecifieke kenmerken van de leerkracht, zoals geslacht, vooropleiding, ervaring en de ervaren bekwaamheid in het lesgeven over een aantal burgerschapsonderwerpen. Een ander deel bevatte vragen over kenmerken van het onderwijsleerproces, zoals onderwijstijd, de invulling van het burgerschapsonderwijs, gebruikt lesmateriaal en de mate van overeenstemming over burgerschapsonderwijs op de school. Deels kwamen de vragen overeen met de vragen in de schoolleidersvragenlijst. Waar mogelijk zijn de antwoorden van de schoolleiders en de leerkrachten met elkaar vergeleken.

Naast afname van de vragenlijsten is er een verdiepend onderzoek uitgevoerd waarvoor een deel van de schoolleiders, leerkrachten en leerlingen zijn geïnterviewd. De resultaten van dit verdiepende onderzoek staan beschreven in hoofdstuk 8 van het technisch rapport van het consortium (Slijkhuis et al., 2022) en komen terug in het publieksrapport. Voor het publieksrapport zijn op deze data geen aanvullende analyses uitgevoerd.

Door het uitbreken van de coronapandemie en de daaropvolgende schoolsluitingen, zijn er tot slot aanvullend vragen gesteld aan schoolleiders en leerkrachten over het aanbod voor burgerschap, het sociale welbevinden van leerlingen, afstandsonderwijs en de aanwezigheid van leerlingen. Dit onderwerp was zowel onderdeel van de vragenlijst als van de interviews met schoolleiders en leerkrachten.

Om te onderzoeken hoe het burgerschapsonderwijs zich verhoudt tot de peiling in het reguliere basisonderwijs, heeft daar waar mogelijk een vergelijking plaatsgevonden met de gegevens van Peil.Burgerschap einde basisonderwijs (2021). Omdat de bevraging van de leerlingen in het speciaal (basis)onderwijs op sommige punten verschilde van die van de leerlingen in het reguliere basisonderwijs, zijn in het publieksrapport geen uitkomsten over het onderwijsleerproces uit het s(b)o en

het bo naast elkaar gezet. Daar waar dit wel mogelijk was betrof het de domeinspecifieke achtergrondkenmerken van de leerlingen (zie paragraaf 3)

1.2 **Werkwijze**

De beschrijvingen in het hoofdstuk van het publieksrapport zijn overwegend gebaseerd op frequentieverdelingen, in percentages. De gegevens zijn apart beschreven voor schoolleiders en leerkrachten en daar waar mogelijk is het verschil tussen beide en tussen bo en s(b)o getoetst op significantie. In een aantal gevallen is er sprake van schaalscores. De totstandkoming van deze scores staat beschreven in hoofdstuk 5 van het technisch rapport van het consortium (Slijkhuis et al., 2022).

Voor de significantietoetsing is een tweezijdig significantieniveau van 0,05 gehanteerd. Waar er bij chi-kwadraattoetsing (χ^2) cellen met minder dan 5 waarnemingen waren in de tabel met verwachte aantallen, is de p -waarde geverifieerd met een Fisher exact test en wordt in de tabellen alleen een p -waarde van deze test gegeven. Bij significante verschillen tussen de schoolleiders en leerkrachten op een item met meerdere betekenisvolle antwoordcategorieën zijn post-hoc tests uitgevoerd met een Bonferroni correctie. Bij antwoordcategorieën met nominale of ordinale antwoordcategorieën (helemaal mee eens - helemaal niet mee eens) zijn geen aparte post-hoc tests toegepast. In de tabellen zijn de significante verschillen tussen bo en s(b)o gemarkeerd met een asterisk, de verschillen tussen schoolleiders en leerkrachten zijn gemarkeerd met twee asterisken.

1.2.1 *Nieuwe variabelen*

In het hoofdstuk is gerapporteerd over een nieuw samengestelde variabele. De samenstelling daarvan lichten we hieronder toe.

Schoolleiders

Nieuwe variabele: coördinator

Voor de verwerking van de vraag: "*7 Is op uw school het volgende het geval? indien niet van toepassing dan niet invullen. Op onze school...*" zijn de missende waarden meegenomen als "geen coördinator". Alleen de scholen die op deze vraag een vorm van coördinatie gekozen hebben, zijn weergegeven in de vervolgtabel waarin het type coördinatie is weergegeven.

Leerkrachten

Nieuwe variabele: lesmateriaal

Voor de verwerking van vraag: "*8 Gebruikt u lesmateriaal als u aandacht besteedt aan burgerschapsonderwijs/burgerschapsvorming? Zo ja, wat voor materiaal?*" zijn alleen de leerkrachten meegenomen die een vorm van materiaal zeiden te gebruiken. De leerkrachten die invulden: ik gebruik geen lesmateriaal én de leerkrachten die geen van de materialen aankruisten zijn meegenomen in de percentages 'gebruikt geen lesmateriaal'.

1.2.2 *Resultaten en toetsing*

In dit hoofdstuk van het technisch rapport presenteren we de toetsing die heeft plaatsgevonden op onderwijsleerproces.

1.2.2.1 Visie op het burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.21a Frequentie en chi-kwadraattoets visie op burgerschapsonderwijs (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$, $n_{so}=30$; leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=88$, $n_{so}=62$).

	Sbo		so	
	schoonleider %	leerkracht %	schoonleider %	leerkracht %
er is er een visiedocument burgerschapsonderwijs		21	17	6
er is een gedeelde visie, maar die is niet gedocumenteerd	26	13	27	15
er zijn globale ideeën over de invulling van burgerschapsonderwijs, maar er is geen uitgewerkte visie	30	26	37	27
leraren concretiseren burgerschapsonderwijs ieder op eigen wijze	23	44	20	52
Verskil tussen schoolleiders en leerkrachten:	Verskil in sbo:		Verskil in so:	
Chi^2 (df)	7,12 (3)		0,02	
p	0,068		0,02	
Verskil tussen sbo en so	schoonleider	leerkracht		
Chi^2 (df)	0,57 (3)	3,77 (3)		
p	0,903	0,288		
Verskil tussen bo, sbo en so	schoonleider	leerkracht		
Chi^2 (df)	17,47 (6)			
p	0,4		0,008	

Post-hoc tests met een Bonferroni correctie geven aan dat de visie van schoolleiders en leerkrachten in het so vooral op het onderdeel 'leraren concretiseren burgerschapsonderwijs ieder op eigen wijze' significant van elkaar verschilt ($p = 0,03$)

Post-hoc tests met een Bonferroni correctie geven aan dat ook de visie van leerkrachten tussen het bo en s(b)o vooral op het onderdeel 'leraren concretiseren burgerschapsonderwijs ieder op eigen wijze' significant verschilt ($p = 0,02$)

Tabel 1.2.2.1b Frequentie en chi-kwadraattoets over opvattingen van leerkrachten over burgerschapsonderwijs (leerkrachtvragenlijst, $n_{sbo}=94$; $n_{so}=66$)

	sbo					so										
	Helemaal mee eens	Eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens	Helemaal mee eens	Eens	Neutraal	Oneens	Helemaal mee oneens	Verskil tussen sbo en so	Chi ² (df)	p	Verskil met bo	Chi ² (df)	p
*Vindt u burgerschapsvorming belangrijk?	55	44	1			38	58	3		2			0,047			0,157
Is burgerschapsvorming een taak voor de school?	15	63	17	5		11	61	26	2	2			0,300			0,515

1.2.2.2 Overeenstemming over het burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.2.2a Gemiddelde schaalscores overeenstemming over het burgerschapsonderwijs (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=30$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=88$; $n_{so}=62$)

	sbo			so						
	Schoolleiders	Leerkrachten	Verskil tussen schoolleiders en leerkrachten	Schoolleiders	Leerkrachten	Verskil tussen schoolleiders en leerkrachten	Verskil tussen sbo en so schoolleiders	Verskil tussen sbo en so leerkrachten		
Gemiddelde	3,22	3,09		3,39	3,06					
Min	1,89	1,89		2,11	1,22					
Max	4,11	4,00		4,11	4,22					
St. dev	0,51	0,48		0,45	0,58					
P90	3,78	3,73		3,78	3,67					
P50	3,33	3,11		3,44	3,11					
P10	2,51	2,44		2,89	2,44					
t (df)			-1,48 (88,06)			-3,05 (74,41)	1,53 (69,24)	0,352 (122,32)		
p			0,142			0,003	0,130	0,726		

Tabel 1.2.2.2b Frequentie en chi-kwadraattoets overeenstemming over het burgerschapsonderwijs (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=30$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=88$; $n_{so}=62$)

NB; sommige stellingen kwamen alleen in de schoolleiders- of leerkrachtvragenlijst voor. Voor deze stellingen is er geen toetsing mogelijk.

Er is dan enkel een toetsing gedaan tussen sbo en so en tussen s(b)o en bo

		sbo					so								
		Helemaal niet mee eens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Helemaal niet mee eens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Verskil sbo en so	Verskil met bo		
	functie	%	%	%	%	%	%	%	%	%	Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p	
Bestuur	Op onze school... ...hebben school en bestuur dezelfde ideeën over burgerschapsvorming	schoonleider	2	6	47	38	6	3	39	58		0,325		0,890	
	...weten we wat het bestuur verwacht van burgerschapsvorming	schoonleider	4	17	38	34	6	16	35	45	3	0,794		0,884	
	...heeft het bestuur inzicht in de invulling die we geven aan burgerschapsvorming	schoonleider	11	19	45	26	3	16	52	26	3	0,593		0,012	
		leerkracht	12	13	61	15	9	29	47	14	2	0,065		0,007	
	Verskil schoonleider en leerkracht	sbo:						so:							
	Chi ² (df)	4,44(3)													
	p	0,217						0,318							
School	**...is er sprake van afstemming van burgerschapsonderwijs tussen leerjaren	*schoonleider	2	30	32	28	9	6	13	26	55	0,039		0,637	
		leerkracht	10	40	33	17	11	32	35	23		1,51(3)	0,679	0,005	
	Verskil schoonleider en leerkracht:	sbo:						so:							
		Chi ² (df)													
	p	0,012						0,017							

		sbo					so								
Leerlingen	**...heeft de schoolleiding inzicht in hoe leraren burgerschapsvorming invullen	schoolleider	15	34	47	4		3	29	65	3	0,288	0,006		
		leerkracht	2	23	48	25	1	6	14	41	35	5	0,127	0,027	
	Verschil schoolleider en leerkracht:		sbo:					so:							
	<i>Chi2(df)</i>														
	<i>p</i>		0,039					0,063							
		...wordt over het belang van burgerschapsvorming (ongeveer) gelijk gedacht	schoolleider	2	6	43	49		3	29	61	6	0,243	0,235	
			leerkracht	5	5	43	46		3	3	52	39	3	0,346	0,009
	Verschil schoolleider en leerkracht:		sbo:					so:							
	<i>Chi2(df)</i>														
	<i>p</i>		0,908					0,141							
		...weten we of zaken als radicalisering, waardenconflicten, discriminatie e.d. zich voordoen bij onze leerlingen	*schoolleider	11	23	57	9	3			90		< ,001	0,783	
			leerkracht	4	19	71	5	5	5	23	61		0,258	0,424	
Verschil schoolleider en leerkracht:		sbo:					so:								
<i>Chi2(df)</i>															
<i>p</i>		0,270					0,007								
	...hebben we inzicht in verschillen die leerlingen ervaren tussen school en thuis	schoolleider	4	19	68	9			7	77	17	0,238	1		
		leerkracht	1	8	16	72	3	3	6	24	56	11	0,099	0,393	
Verschil schoolleider en leerkracht:		sbo:					so:								
<i>Chi2(df)</i>															

		sbo					so						
<i>p</i>	0,514											0,088	
...weten we hoe leerlingen denken over (eventueel controversiële) burgerschapsthema's		schoolleider	2	21	34	43	6	13	42	32	6	0,258	0,492
		*leerkracht		12	40	48	8	17	40	35		0,020	0,011
Vershil schoolleider en leerkracht		sbo:										so:	
<i>Chi</i> ² (df)													
<i>p</i>	0,203											0,425	
...zijn ouders geïnformeerd over de visie van de school wat betreft burgerschapsvorming		schoolleider	2	32	32	32	2	6	35	29	29	0,858	0,856
		leerkracht	13	27	34	24	2	11	23	46	18	0,700	0,040
Vershil schoolleider en leerkracht:		sbo:										so:	
<i>Chi</i> ² (df)													
<i>p</i>	0,234											0,321	
...weten we welke ideeën ouders hebben over burgerschapsvorming		schoolleider	9	36	40	15	3	39	45	10	3	0,674	0,285
		leerkracht	13	29	47	11	15	32	40	12		0,9(3) 0,827	0,004
Vershil schoolleider en leerkracht:		sbo:										so:	
<i>Chi</i> ² (df)													
<i>p</i>	0,625											0,261	

1.2.2.3 Coördinatie van het burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.2.3a Coördinatie van het burgerschapsonderwijs (schoolleidersvragenlijst; $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$)

	sbo	so	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
	%	%	Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p
wel coördinatie	60	52	0,21 (1)	0,645	2,22 (2)	0,330

Tabel 1.2.2.3b Frequentie type coördinatie (schoolleidersvragenlijst; $n_{sbo}=31$; $n_{so}=16$)

Op onze school...	sbo	so	Verschil tussen sbo en so		Verschil met bo	
			Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p
...houden een of meer leerkrachten zich bezig met de uitwerking van burgerschapsonderwijs	57%	56%	0,02(1)	0,886	1,57 (1)	0,211
...heeft (een lid van) de schoolleiding tot taak burgerschapsonderwijs te coördineren/stimuleren	43%	50%		0,392	4,3 (1)	0,166
...is er een speciale coördinator voor burgerschapsonderwijs	18%	6%				

1.2.2.4 Inbedding van het burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.2.4a gemiddelde inbedding (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=95$; $n_{so}=65$)

schoolleiders	gemiddelde	min	max	st,dev	p90	p50	p10	Verschil tussen sbo en so		Verschil met bo	
								t (df)	p	t (df)	p
sbo	2,86	1,56	4,11	0,683	3,78	2,78	1,84	0,2467 (68,99)	0,806	1,487 (156,98)	0,139
so	2,89	1,33	3,89	0,614	3,56	3,0	2,11				
leerkrachten	gemiddelde	min	max	st,dev	p90	p50	p10	Verschil tussen sbo en so		Verschil met bo	
sbo	2,87	1,5	4,11	0,547	3,56	2,89	2,11	0,7636 (142,43)	0,446	2,927 (239,52)	0,004
so	2,81	1,78	4,0	0,505	3,44	2,78	2,23				
Verschil schoolleiders en leerkrachten:		t (df)	p								
sbo		0,13 (76,1)	0,897								
so		-0,68 (50,3)	0,500								

Tabel 1.2.2.4b Frequentie en chi-kwadraattoets mate waarin de school burgerschapsonderwijs inbedt in de gehele organisatie (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=95$; $n_{so}=65$) NB; sommige stellingen kwamen alleen in de schoolleiders- of leerkrachtvragenlijst voor. Voor deze stellingen is er geen toetsing mogelijk.

	Functie	sbo					so					Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p	
		Helemaal van toepassing	Van toepassing	Een beetje van toepassing	Niet van toepassing	Helemaal niet van toepassing	Helemaal van toepassing	Van toepassing	Een beetje van toepassing	Niet van toepassing	Helemaal niet van toepassing					Verskil sbo en so
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%				
We zetten burgerschapsvorming bewust in om ongewenst gedrag en opvattingen (zoals pesten en racisme) van leerlingen te beïnvloeden	schoonleider	30	43	19	6	2	19	61	10	3	6	0,366	0,558			
	leerkracht	35	53	7	3	2	27	47	21	3	2	0,148	0,707			
Verskil schoonleider leerkracht:		sbo:					so:									
p		0,204					0,309									
Ons burgerschapsonderwijs moet verder ontwikkeld worden	schoonleider	23	60	13	4		23	58	16		3	0,693	0,003			
	leerkracht	19	51	24	4	1	31	34	28	6		0,168	0,233			
Verskil schoonleider leerkracht:		sbo:					so:									
p		0,512					0,069									
We hebben de afgelopen jaren gericht gewerkt aan de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs	schoonleider	9	30	32	6	4	3	39	29	6	3	0,466	0,833			
De burgerschapsontwikkeling van leerlingen wordt systematisch gevolgd (leerlingvolgsysteem)	schoonleider	9	15	17	3	2		23	32	5	0	0,089	0,855			
Burgerschapsonderwijs is op onze school een belangrijk onderwerp	schoonleider	6	47	40	6				1	1						
We hebben goed inzicht in de opvattingen, houdingen en het gedrag van leerlingen rond burgerschap	schoonleider	4	43	34	1	9	6	61	19	0	3	0,460	0,030			
	leerkracht	7	56	28	6	2	3	60	34	3		0,580	0,965			
Verskil schoonleider leerkracht		sbo:					so:									
p		0,227					0,181									

	sbo						so									
De invulling van ons burgerschapsonderwijs wordt besproken in de medezeggenschapsraad	schoonleider	4	19	28	0	3	1	16	13	8	3	4	2	0,308	0,092	
De invulling van ons burgerschapsonderwijs wordt op basis van ervaringen en resultaten periodiek bijgesteld	schoonleider	2	26	32	8	2	1	3	19	42	9	6	2	0,803	0,177	
	leerkracht	3	16	19	4	4	1	2	17	21	8	3	4	0,931	0,695	
Verskil schoonleider leerkracht: <i>p</i>	sbo:	0,136						so:	0,158							
De invulling van ons burgerschapsonderwijs wordt regelmatig besproken in teamvergaderingen	schoonleider	2	23	34	2	3	9	23	39	2	6	3	3	0,999	0,815	
	leerkracht	9	40	4	3	1	7	2	8	38	4	9	3	0,863	0,024	
Verskil schoonleider leerkracht <i>p</i>	sbo:	0,082						so:	0,176							
We vinden het op school moeilijk om invulling aan burgerschapsonderwijs te geven	schoonleider	23	36	3	4	6	6	6	13	26	8	6	4	0,237	0,401	
	leerkracht	1	23	39	3	4	4	2	18	47	2	2	3	0,754	0,104	
Verskil schoonleider leerkracht <i>p</i>	sbo:	0,962						so:	0,106							
Ik heb goed inzicht in de burgerschapsonwikkeling van mijn leerlingen	leerkracht	2	45	39	1	2	2	2	33	54	1	1	0,348	0,579		
De burgerschapscompetenties (competenties om op een goede manier deel te kunnen nemen aan de samenleving) van leerlingen worden besproken in het team	leerkracht	9	27	7	3	2	6	6	24	9	1	4	2	2,53 (3)	0,470	
Ik heb voor mijn lessen concrete leerdoelen voor burgerschapsvorming geformuleerd	leerkracht	14	26	4	1	7	3	3	32	9	6	4	1	5,12 (3)	0,163	
														3,85 (3)	0,278	

1.2.2.5 Concretisering van het burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.2.5a gemiddelde organisatie van burgerschapsonderwijs (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=95$; $n_{so}=67$).

	gemiddelde	min	max	st,dev	p90	p50	p10	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
								t(df)	p	t(df)	p
sbo	1,21	1	2	0,292	1,6	1	1	0,443	0,659	14,02	< 0,001
so	1,19	1	2	0,295	1,6	1	1	(139,08)		(237,93)	

Tabel 1.2.2.5b Frequentie en chi-kwadraattoets Organisatie van burgerschapsonderwijs volgens afspraken, leerdoelen en/of evaluatie (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=89-91$; $n_{so}=65-66$).

	sbo	so	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
			Chi2 (df)	p	Chi2 (df)	p
Op onze school,,,	%	%				
... hebben we leerdoelen geformuleerd voor burgerschapsonderwijs	30	17	2,95 (1)	0,086	0,06 (1)	0,809
... zijn er concrete afspraken over opzet en activiteiten voor burgerschapsvorming	24	27	0,06 (1)	0,799	4,29 (1)	0,038
... evalueren we het burgerschapsonderwijs	20	21	0 (1) 0 (1)	1,0	3,28 (1)	0,070
... is er een leerlijn burgerschap, waarin is vastgelegd wat in welk leerjaar aan de orde komt	17	15		0,973	1,01 (1) 1,72 (1)	0,315
... is vastgelegd hoe het aanbod/de leerlijn/de leerdoelen zich verhouden tot de kerndoelen op het gebied van burgerschap	16	12	0,16(1)	0,686		0,189

Noot: deze vraag is per abuis niet aan schoolleiders gesteld, waardoor hier alleen leerkrachtgegevens van zijn.

1.2.2.6 Tijdsbesteding

Tabel 1.2.2.6a Tijdsbesteding burgerschapsonderwijs in minuten weergegeven in gemiddelde, standaarddeviatie, minimum, maximum, P10, P50 en P90 (leerkrachtvragenlijst)

Tijdsbesteding (uren)	Verschil tussen sbo en so				Verschil met bo	
	sbo	so	t (df)	p	t (df)	p
gemiddelde	4,24	3,75	0,773 (137,92)	0,441	-0,109 (203)	0,913
p90	10,00	6,20				
p10	1,00	1,00				

1.2.2.7 Type aanbod

Tabel 1.2.2.7a Frequentie en chi-kwadraat type aanbod (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$)

	sbo	so	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
			Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p
Percentage schoolleiders	%	%				
Door de manier waarop we met elkaar omgaan en de algehele sfeer op school	87	87	0 (1)	1	3,85 (1)	0,050
In (niet vakgebonden) projecten	62	58	0,01 (1)	0,932	0,81 (1)	0,367
Komt aan bod in vrijwel alle vakken	47	52	0,03 (1)	0,854	0,09 (1)	0,763
Via buitenschoolse activiteiten	34	35	0 (1)	1	4,54 (1)	0,033
Anders, namelijk	19	23	0,01 (1)	0,936	17,69 (1)	<0,001
Als apart vak/onderdeel van het curriculum	15	23	0,32 (1)	0,573	0 (1)	1

1.2.2.8 Vakken

Tabel 1.2.2.8a Frequentie en chi-kwadraat vakken waarin burgerschap aan bod komt (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=94$; $n_{so}=65$)

vakken		sbo	so	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
				Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p
		%	%				
**Bij wereldoriëntatie	schoonleider	85	87			1,0	0,03
	leerkracht	99	94			0,160	0,07
Verschil schoolleiders leerkrachten:		sbo:	so:				
		Chi^2 (df)					
		p					
		0,002	0,268	0,03 (1)	0,858	3,69 (2)	0,158
**Bij begrijpend lezen	schoonleider	66	61	0,02 (1)	0,894	1,67 (2)	0,434
	leerkracht	87	89				
Verschil schoolleiders leerkrachten;		sbo:	so:				
		Chi^2 (df)					
		p					
		0,006	0,003	8,32 (1)	0,004	44,15 (2)	<
**Bij godsdienstonderwijs/lessen levensbeschouwing	*schoonleider	51	16	22,59 (1)	<0,001	39,87 (2)	<
	*leerkracht	74	35				0,001
Verschil schoolleiders leerkrachten:		sbo:	so:				
		Chi^2 (df)					
		p					
		0,01	0,089	0,31 (1)	0,577	1,01 (2)	0,604
Bij sport/bewegingsonderwijs	schoonleider	49	58	0,09 (1)	0,762	1,09 (2)	0,581
	leerkracht	53	57				
Verschil schoolleiders leerkrachten		sbo:	so:				
		Chi^2 (df)					
		p					
		0,766	1,0	0 (1)	1,0	1,96 (2)	0,375
Anders, namelijk	schoonleider	43	42				

vakken		sbo	so	Verskil sbo en so		Verskil met bo	
	leerkracht	0	0	-	-	-	-
Verskil schoolleiders leerkrachten:							
	Chi^2 (df)	-	-				
	p						
Bij kunstvakken (drama, dans, muziek, beeldende vorming)	schoonleider	36	55	1,94 (1)	0,163	4,59 (2)	0,101
	leerkracht	51	40	1,47 (1)	0,225	4,3 (2)	0,116
Verskil schoolleiders leerkrachten: p-waarde							
	sbo:		so:				
	Chi^2 (df)	2,23 (1)	1,32 (1)				
	p	0,135	0,251				
Geen van bovenstaande	schoonleider	2	0		1,0		1,0
	leerkracht	0	0		-		-
Verskil schoolleiders leerkrachten							
	Chi^2 (df)	-	-				
	p						

1.2.2.9 Inhoud en type leerdoelen

Tabel 1.2.2.9a Frequentie en chi-kwadraat aanwezigheid en type leerdoelen (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=47$; $n_{so}=31$)

		sbo						so									
		percentage aanwezigheid		Verschil sbo en so		Verschil met bo		globale doelen		doelen per leerjaar/groep		doelen per leerling		Verschil sbo en so			
		%	%	Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p	%	%	%	%	%	%	Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p
Persoonsvorming en sociale omgang	*Bevorderen van zelfcontrole, impulsbeheersing	74	87	1,13 (1)	0,287	10,3 (2)	0,006	35	18	47	8	19	73	0,033	12,63 (4)	0,013	
	Leren verantwoordelijkheid te nemen voor eigen handelen	79	74	0,04 (1)	0,849	0,22 (2)	0,896	46	24	30	23	27	50	3,56 (2)	0,168	6,75 (4)	0,150
	*Bevorderen van zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen kunnen	83	87		0,754	0,38 (2)	0,823	55	21	24	23	23	54	7,73 (2)	0,021	10,01 (4)	0,040
	Bevorderen van zelfstandigheid	74	74	0 (1)	1,0	1,1 (2)	0,577	47	32	21	18	41	41	5,32 (2)	0,070		0,103
	*Leren oplossen van conflicten	87	90		1,0	3,47 (2)	0,176	54	29	17	15	44	41	10,93 (2)	0,004	13,71 (4)	0,008
	*Leren samenwerken	83	87		0,754	0,38 (2)	0,827	51	36	13	12	50	38	12,16 (2)	0,002	13,63 (4)	0,009
	*Leren wat in welke situatie gepast/fatsoenlijk is, sociale regels kennen	66	81	1,33 (1)	0,249	2,32 (2)	0,313	74	13	13	29	46	25	0,003			0,003

		sbo	so					sbo	so						
Omgaan met verschillen	*Werken aan respect voor elkaar, naar anderen willen luisteren, dialoog aangaan	87	87		1,0		1,0	70	23	8	31	46	23	0,006	0,014
	*Leren omgaan met verschillen in seksuele voorkeur	51	42	0,31 (1)	0,577	0,93 (2)	0,629	71	29		23	62	15	0,007	0,007
	Leren omgaan met verschillen in levensbeschouwing	51	45	0,08 (1)	0,780	7,5 (2)	0,024	83	17		57	36	7	0,155	0,137
	*Tegengaan van discriminatie en vooroordelen	53	52	0 (1)	1,0	1,25 (2)	0,535	84	16		25	69	6	0,001	< 0,001
	Bevorderen van een democratische houding	30	39	0,33 (1)	0,567	4,94 (2)	0,085	85	15		50	42	8	0,123	0,152
	*Leren omgaan met verschillen in afkomst *Gevoel bijbrengen voor belangrijke waarden als eerlijkheid, rechtvaardigheid, gelijkheid	60	45	1,04 (1)	0,309	2,48 (2)	0,289	85	15		36	57	7	0,004	0,004
		64	71	0,17 (1)	0,683	1,21 (2)	0,545	87	13		32	41	27	0,001	< 0,001
Maatschappelijke leerdoelen	Goede keuzes kunnen maken op het gebied van werk, geld, relaties, vrije tijd enz,	32	29	0 (1)	1,0	0,35 (2)	0,840	60	27	13	56	22	22	1	0,272
	Invulling geven aan onze godsdienstige overtuiging: laten zien wat dat betekent voor samen leven	19	3		0,045	23,4 (2)	<0,001	60	30	10		100		0,455	0,145

		sbo						so									
	Deelnemen aan de maatschappij, door het nieuws te volgen, mee te doen aan activiteiten, enz,	49	42	0,14 (1)	0,708	7,63 (2)	0,022	65	35	42	58	0,95 (1)	0,329	0,602			
	Bewust leren omgaan met de omgeving, het milieu	51	39	0,7 (1)	0,401	10,22 (2)	0,006	75	25	55	45	0,263	0,461				
	Kritisch leren nadenken over de samenleving, wetten, handelen van autoriteiten e,d, Ontwikkelen van politieke en/of maatschappelijke betrokkenheid	23	35	0,82 (1)	0,366	2,87 (2)	0,238	82	18	40	50	10	0,106	0,113			
	*Vraagstukken van verschillende kanten kunnen bekijken	15	19	0,04 (1)	0,836	10,97 (2)	0,004	86	14	50	50	0,266	0,388				
		21	42	2,91 (1)	0,088	5,9 (2)	0,052	80	20	17	75	8	0,008	0,021			
Overige leerdoelen	*Bevorderen van sociale redzaamheid	77	81	0,02 (1)	0,890	0,24 (2)	0,885	54	23	23	13	38	50	10,82 (2)	0,004	19,43 (4)	< 0,001
	*Willen en durven opkomen voor anderen	53	65	0,57 (1)	0,449	4 (2)	0,136	56	36	8	20	40	40	0,012	0,010		
	*Leren omgaan met verschillen in eigenschappen (capaciteiten, talenten, karakters, beperkingen)	64	71	0,17 (1)	0,683	0,94 (2)	0,624	70	23	7	29	48	24	0,011	0,013		

1.2.2.10 Leerdoelen voor burgerschapsvorming tijdens de les

Tabel 1.2.2.10a Frequentie en chi-kwadraat aandacht voor leerdoelen burgerschapsvorming in de les (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=42$; $n_{so}=27$)

	sbo					so					Vergelijking			
	Heel veel	Redelijk veel	Enigszins	Weinig	Helemaal niets	Heel veel	Redelijk veel	Enigszins	Weinig	Helemaal niets	Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%				
Persoonsvorming en sociale omgang	*Bevorderen van zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen kunnen	86	14	0	0	0	72	26	2	0	0	0,039	0,044	
	Leren oplossen van conflicten	86	14	0	0	0	82	17	2	0	0	0,421	0,003	
	Leren wat in welke situatie gepast/fatsoenlijk is, sociale regels kennen	79	20	1	0	0	66	33	2	0	0	0,120	< ,001	
	Bevorderen van zelfcontrole, impulsbeheersing	72	25	3	0	0	69	30	2	0	0	0,712	< ,001	
	*Leren samenwerken	71	28	0	1	0	51	40	10	0	0	0,001	0,655	
	Leren verantwoordelijkheid te nemen voor eigen handelen	75	22	3	0	0	72	25	3	0	0	0,896	0,009	
Bevorderen van zelfstandigheid	64	33	3	0	0	56	40	2	2	0	0,469	0,217		
Omgaan met verschillen	Werken aan respect voor elkaar, naar anderen willen luisteren, dialoog aangaan	86	14	0	0	0	75	22	2	2	0	0,114	0,844	
	Bevorderen van een democratische houding	20	48	27	4	0	9	53	30	6	2	0,279	0,270	
	*Gevoel bijbrengen voor belangrijke waarden als eerlijkheid, rechtvaardigheid, gelijkheid	74	25	1	0	0	48	49	3	0	0	0,002	0,089	
	*Tegengaan van discriminatie en vooroordelen	56	40	4	0	0	29	52	18	2	0	< ,001	0,528	
*Leren omgaan met verschillen in afkomst	43	45	11	1	0	23	45	28	5	0	0,003	0,752		

	sbo					so							
	33	47	17	3	0	11	45	37	8	0	< ,001	0,821	
*Leren omgaan met verschillen in levensbeschouwing													
	29	46	20	3	1	11	40	40	9	0	0,093	0,040	
*Leren omgaan met verschillen in seksuele voorkeur													
	44	37	19	0	0	20	50	30	0	0	9,78 (2)	0,008	0,036
*Deelnemen aan de maatschappij, door het nieuws te volgen mee te doen aan activiteiten, enz,													
	33	45	21	1	0	13	53	28	6	0	0,009	0,033	
*Bewust leren omgaan met de omgeving, het milieu													
Goede keuzes kunnen maken op het gebied van werk, geld, relaties enz,	19	42	33	6	0	11	35	46	6	2	0,243	0,028	
Vraagstukken van verschillende kanten kunnen bekijken	17	52	25	6	0	11	45	39	5	0	0,303	0,551	
Kritisch leren nadenken over de samenleving, wetten, handelen van autoriteiten e,d,	14	52	28	6	0	11	45	35	8	2	0,608	0,765	
*Invulling geven aan onze godsdienstige overtuiging: laten zien wat dat betekent voor samen leven	9	29	44	13	4	16	38	36	11	0	< ,001	25,16 (4)	< ,001
Ontwikkelen van politieke en/of maatschappelijke betrokkenheid	5	33	47	15	0	5	25	47	22	2	0,515	0,957	
Overig													
Willen en durven opkomen voor anderen	40	49	11	0	0	30	52	17	2	0	0,23	0,697	

Tabel 1.2.2.10b Frequentie en chi-kwadraat van het belang van maatschappelijke leerdoelen in het s(b)o in vergelijking met het bo (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=45-46$; $n_{so}=31$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=94-95$; $n_{so}=65$).

sbo			so				
belangrijker in s(b)o	even belangrijk	minder belangrijk in s(b)o	belangrijker in s(b)o	even belangrijk	minder belangrijk in s(b)o	Verskil sbo en so	
%	%	%	%	%	%	Chi^2 (df)	
						p	

sbo					so			
								0,532
Leren over waarden en normen	schoonleider	61	39	0	55	42	3	0,282
	leerkracht	53	47	0	63	37	0	1,16 (1)
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten:	sbo:	so:						
Chi^2 (df)	0,46 (1)							
p	0,498	0,337						0,466
Leren over onderwerpen uit de actualiteit	schoonleider	22	78	0	13	87	0	0,53 (1)
	leerkracht	19	81	0	12	88	0	0,353
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten	sbo:	so:						
Chi^2 (df)	0,04 (1)							
p	0,844	1						0,015
Leren over democratie	*schoonleider	11	89	0	6	77	16	0,232
	leerkracht	5	89	5	11	80	9	
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten	sbo:	so:						
Chi^2 (df)								
p	0,178	0,532						0,999
Leren over andere godsdiensten en andere culturen	schoonleider	7	91	2	6	94	0	0,317
	leerkracht	11	89	0	6	92	2	
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten	sbo:	so:						
Chi^2 (df)								
p	0,261	1						0,826
Leren over verkiezingen	schoonleider	2	89	9	0	87	13	0,796
	leerkracht	3	86	11	2	86	12	
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten	sbo:	so:						
Chi^2 (df)								
p	1	1						0,608
Leren over politiek	schoonleider	0	84	16	3	81	16	0,211
	leerkracht	2	83	15	6	72	22	
Vershil tussen schoolleiders en leerkrachten	sbo:	so:						
Chi^2 (df)								
p	1	0,662						

1.2.2.11 Lesmateriaal en werkvormen

Tabel 1.2.2.11a Frequentie en chi-kwadraattoets gebruikte materialen voor burgerschapsvorming (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=90$; $n_{so}=60$)

	sbo		so		Verschil sbo en so		Verschil met bo	
	%	%	Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p		
Lesmateriaal behorend bij vaste, niet vakgebonden curriculumonderdelen (bijv, Schooltv)	87	75	2,58 (1)	0,108	1,69 (1)	0,193		
*Lesmateriaal behorend bij projecten (bijv, ProDemos activiteiten)	67	40	9,34 (1)	0,002	1,6 (1)	0,205		
Een specifieke, bestaande methode (bijv, voor levensbeschouwing)	57	42	2,67 (1)	0,102	5,07 (1)	0,024		
Zelf ontworpen materiaal	38	23	2,82 (1)	0,093	0,04 (1)	0,835		
Anders, namelijk	28	27	0,0 (1)	1	19,06 (1)	< ,001		
Ik gebruik geen lesmateriaal voor het burgerschapsonderwijs	5,3	9,1		0,4		0,535		

Tabel 1.2.2.11b Frequenties en chi-kwadrat van gebruikte werkvormen (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=93$; $n_{so}=63$)

	sbo				so				Verschil sbo en so		Verschil met bo	
	Vaak (75-100%)	Regelmatig (40-75%)	Soms (15-40%)	Zelden (0-15%)	Vaak (75-100%)	Regelmatig (40-75%)	Soms (15-40%)	Zelden (0-15%)	Chi^2 (df)	p	Chi^2 (df)	p
	%	%	%	%	%	%	%	%				
*Ik bespreek actuele kwesties	66	33	1	0	33	52	13	2		< ,001		0,898
*Ik gebruik leerstof uit een lesmethode	29	42	23	6	49	24	19	8	0,044		4,49 (3)	0,213
Ik geef klassikaal les	31	52	16	1	46	43	8	3	0,101			0,435
*Leerlingen doen groepswork	20	36	33	11	5	25	44	25	13,15 (3)	0,004	31,48 (3)	< ,001
Leerlingen zoeken en/of analyseren informatie uit verschillende (internet)bronnen (bijv, wiki's, online kranten)	8	25	45	23	3	19	47	31			40,98 (3)	< ,001
*Ik maak gebruik van gastlessen (verzorgd door sprekers of organisaties)	4	16	47	33	0	10	37	54	0,028			0,012
Leerlingen bereiden onderwerpen voor en presenteren deze	4	23	48	25	5	17	38	40	0,246			< ,001
Leerlingen bespreken zelf ingebrachte actuele kwesties	4	26	45	25	2	13	56	30	0,157		50,25 (3)	0,0134
Leerlingen werken aan projecten waarvoor ze buiten school informatie moeten verzamelen (bijv, interviews in buurt, kleinschalig onderzoek)	2	1	19	77	0	5	22	73	0,374			< ,001

1.2.2.12 Leerresultaten

Tabel 1.2.2.12a frequentie en chi-kwadrat van type leerresultaten dat de leerkrachten voor burgerschap bijhouden (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=34$, $n_{so}=15$).

	sbo			so			Verschil sbo en so	Verschil met bo
	Vaak	Af en toe	(Bijna) nooit	Vaak	Af en toe	(Bijna) nooit		
	%	%	%	%	%	%		
*Intrapersoonlijke aspecten (bijvoorbeeld zelfvertrouwen, zelfcontrole, zelfregulatie)	59	41	0	80	13	7	0,043	0,219
Vaardigheden (bijvoorbeeld sociale vaardigheden, samenwerken, redzaamheid)	71	29	0	87	13	0	0,298	0,637
Houdingen (bijvoorbeeld verantwoordelijkheidsgevoel, rekening houden met anderen)	62	38	0	80	13	7	0,082	0,271
Betrokkenheid (bijvoorbeeld aandacht voor de omgeving, meedoen aan activiteiten buiten schooltijd)	24	47	29	40	27	33	0,359	0,663
Kennis over burgerschapsaspecten	6	32	61	20	20	60	0,378	0,409

1.2.2.13 Aandacht voor seksualiteit in de lessen

Tabel 1.2.2.13a Frequentie en chi-kwadraattoets aandacht voor seksualiteit in de lessen (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=45$; $n_{so}=31$)

	sbo		so		Verschil sbo en so	
	%		%		Chi^2 (df)	p
Bevordering van seksuele weerbaarheid			93	97		0,641
Seksuele vorming			87	94		0,460
Seksuele diversiteit			80	90		0,340

Tabel 1.2.2.13b Frequentie en chi-kwadraattoets signalerings- en zorgstructuur seksuele weerbaarheid (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=45$; $n_{so}=31$)

					Chi^2 (df)	p
		Nee	Ja	N		
Heeft uw school een signalerings- en zorgstructuur voor leerlingen waarin aandacht is voor ongewenst seksueel gedrag, seksuele weerbaarheid en seksuele diversiteit?	so	22,6	77,4	31,0	0,12 (1)	0,7
	sbo	28,9	71,1	45,0		

Tabel 1.2.2.13c Frequentie en chi-kwadraattoets mate waarin afspraken zijn gemaakt over de omgang met seksualiteit (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=94-95$; $n_{so}=64$)

	sbo			so			Chi ² (df)	p
	Van toepassing	Een beetje van toepassing	Niet van toepassing	Van toepassing	Een beetje van toepassing	Niet van toepassing		
	%	%	%	%	%	%		
er zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop de school in het onderwijs aandacht besteedt aan seksuele ontwikkeling en seksuele voorlichting	63	20	17	63	25	13	0,91 (2)	0,635
er zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop de school aandacht besteedt aan het stellen van grenzen en het voor jezelf opkomen bij ongewenst seksueel gedrag	54	26	20	52	38	11	3,51 (2)	0,173
er zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop de school in het onderwijs aandacht besteedt aan seksuele voorkeuren, seksuele diversiteit in de samenleving en respectvol leren omgaan met seksuele diversiteit (homoseksualiteit, biseksualiteit, transgender)	48	26	25	47	41	13	5,56 (2)	0,062

Tabel 1.2.2.13d Frequentie en chi-kwadraattoets gebruik materialen voor de omgang met seksualiteit (leerkrachtvragenlijst, $n_{sbo}=79$; $n_{so}=52$)

	sbo	so	Vershil sbo en so	
	%	%	Chi ² (df)	p
Het materiaal van de "Week van de Lentekriebels"	52	63	1,27 (1)	0,260
Anders, namelijk	32	21	1,25 (1)	0,264
Kriebels in je buik	30	40	0,98 (1)	0,321
Zelf ontwikkeld materiaal	24	17	0,49 (1)	0,482
Lesmateriaal van een organisatie, namelijk	10	2		0,086
Wonderlijk gemaakt	3	0	-	
Help! Ik word volwassen	1	0	-	
Veilig wijs	1	0	-	
Een andere lesmethode	14	6	1,41 (1)	0,234

1.2.2.14 Invloed van de coronacrisis op burgerschapsonderwijs

Tabel 1.2.2.14a Frequentie en chi-kwadraattoets invulling van het afstandsonderwijs (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=46$; $n_{so}=30$, leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=92$; $n_{so}=63$)

Functie:	sbo				so				Vershil sbo en so Chi ² (df)	p
	A	B	C	D	A	B	C	D		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
Is er op uw school afstandsonderwijs gegeven aan leerlingen tijdens de coronacrisis? NB, De noodopvang van kwetsbare leerlingen uitgezonderd,										0,431
schoolleider		65	15	17	2	60	7	30	3	
leerkracht		75	8	15	2	71	10	16	3	0,944
Vershil schoolleiders en leerkrachten:	sbo:	so:								
	Chi ²									
	p	< ,001								

- A: Ja, de leerlingen hebben volledig afstandsonderwijs gehad
 B: Deels, de leerlingen hadden dagdelen op school, en dagdelen op afstand onderwijs gevolgd
 C: Dit was verschillend voor verschillende (groepen) leerlingen
 D: Nee, de leerlingen hebben alleen op school les gehad

Tabel 1.2.2.14b Frequentie en chi-kwadraattoets doelgerichte aandacht burgerschapsonderwijs (schoolleidersvragenlijst $n_{sbo}=46$; $n_{so}=30$)

		Minder aandacht	Evenveel aandacht	Meer aandacht	Weet ik niet	$Chi^2(df)$	p
Als u de situatie van dit schooljaar vergelijkt met andere jaren: Hoeveel aandacht heeft uw school besteed aan doelgericht (=vooropgestelde doelen voor) burgerschapsonderwijs?	sbo	67,4	21,7	8,7	2,2		0,6
	so	53,3	30,0	10,0	6,7		

Tabel 1.2.2.14c Frequentie en chi-kwadraattoets aandacht voor burgerschapsonderwerpen in vergelijking met andere jaren (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=94$; $n_{so}=64$)

	sbo				so				Verschil sbo en so $Chi^2(df)$	p
	Veel vaker	Vaker	Even vaak	Minder vaak	Veel vaker	Vaker	Even vaak	Minder vaak		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
Hoe in een crisis beslissingen genomen worden	13	57	26	4	3	58	37	2	2,39 (2)	0,078
Het nieuws in Nederland	11	36	53	0	5	44	52	0		0,303
Het nieuws uit de wereld	9	30	62	0	3	33	64	0		0,390
Waarom er allerlei verschillende meningen mogen zijn	8	34	59	0	2	42	56	0		0,186
Het vertrouwen in de toekomst	7	43	48	2	2	35	63	0		0,102
In hoeverre je rekening moet houden met de belangen van anderen	5	37	56	2	5	41	55	0		0,781
Wat je kunt doen als je het ergens niet mee eens bent	5	27	68	0	3	33	64	0		0,570
Wat betrouwbaar nieuws is en wat nepnieuws is	4	46	49	1	3	45	52	0		0,976
Of je verantwoordelijk bent voor het welzijn van andere mensen	3	37	57	2	0	42	58	0		0,415
Het recht van iedereen om te demonstreren	2	32	62	3	0	32	67	2		0,728
Hoe de democratie werkt	1	21	69	9	2	22	74	3		0,575
Het belang van democratische spelregels in een samenleving	0	19	76	5	2	20	77	2		0,430

Tabel 1.2.2.14d Frequentie en chi-kwadraattoets aandacht voor sociaal welbevinden van leerlingen in vergelijking met andere jaren (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo}=93-94$; $n_{so}=63-65$)

	sbo			so			Verschil sbo en so <i>Chi</i> ² (df)	<i>p</i>
	Vaker %	Even vaak %	Minder vaak %	Vaker %	Even vaak %	Minder vaak %		
Hoe het thuis met leerlingen gaat	66	34	0	66	34	0	0 (1)	1
Of leerlingen zich zorgen maken	63	37	0	48	52	0	2,67 (1)	0,102
*Of leerlingen stress ervaren	54	46	0	36	64	0	4,02 (1)	0,045
Of leerlingen angstig zijn	48	52	0	33	67	0	2,9 (1)	0,089
Of leerlingen somber zijn	39	61	0	38	62	0	0 (1)	1
Of leerlingen op sociale media worden gepest	36	63	1	29	70	2		0,570
Of leerlingen verdrietig zijn	35	65	0	35	65	0	0 (1)	1
Of leerlingen worden gepest	22	77	1	21	77	2		1

2 Burgerschapscompetenties

In dit hoofdstuk van het publieksrapport beschrijven welke kennis, vaardigheden en houdingen leerlingen aan het einde van het bo en sbo bezitten op het gebied van burgerschap. We zoomen daarbij in op de verschillende domeinen van burgerschap en beschrijven competenties die laag (P10), gemiddeld (P50) en hoog presterende (P90) leerlingen typeren. Tot slot vergelijken we de burgerschapscompetenties uit het huidige peilingsonderzoek met de burgerschapskennis zoals gemeten in het peilingsonderzoek naar burgerschap in het bo (Inspectie van het Onderwijs, 2022) en met een eerdere meting in 2011 (COOL Speciaal; Ledoux et al., 2012).

2.1 Databronnen

2.1.1 *Burgerschapscompetenties meten*

Voor het meten van burgerschapskennis, -vaardigheden en -attituden is een schriftelijke taak (hierna: burgerschapstaak) gebruikt met meerkeuzevragen en stellingen. Het instrument voor het meten van de burgerschapscompetenties is grotendeels tot stand gekomen door een selectie van items uit het instrument dat ontwikkeld is voor het peilen van deze competenties in het bo in het voorjaar van 2020 (Inspectie van het Onderwijs, 2022). Uit de totale set van 206 opgaven uit de bo-peiling zijn in totaal 54 opgaven overgenomen voor deze peiling¹, aangevuld met 10 opgaven specifiek voor deze peiling, waarvan 7 voor het meten van seksuele weerbaarheid. In totaal bestond de burgerschapstaak daarmee uit 64 meerkeuzevragen en stellingen. In dit peilingsonderzoek is een aparte schaal gemaakt voor seksuele weerbaarheid op basis van de 7 nieuwe opgaven hierover.

Tabel 2.1.1a geeft een overzicht van de componenten en domeinen die in de burgerschapstaak aan de orde kwamen.

Tabel 2.1.1a Verdeling van opgaven over de domeinen en componenten in de burgerschapstaak

Domein \ Component	Kennis	Vaardigheid: toepassen van kennis	Vaardigheid: zelf ingeschat	Attitude	Seksuele weerbaarheid	Totaal
1. Omgaan met conflicten		5		5		10
2. Omgaan met verschillen	5		6	6		17
3. Democratisch handelen	4	5		5		14
4. Maatschappelijk verantwoord handelen	5		5	6		16
5. <i>Seksuele weerbaarheid</i>					7	7
Totaal	14	10	11	22	7	64

¹ Met het instrumentarium van de peiling in het bo als uitgangspunt heeft het consortium een screening op taalvaardigheid, vraaglengte en aansluiting bij de leefwereld uitgevoerd. Aanpassingen zijn beperkt tot items die onmiskenbaar ongeschikt zijn voor leerlingen in het s(b)o en daardoor de validiteit en betrouwbaarheid van het meetinstrument ernstig zouden aantasten. De aanpassingen t.o.v. de items afgenomen in bo staan beschreven in bijlage 3.6 van Slijkhuis et al., 2022.

Noot. Voor zelf ingeschatte vaardigheid zijn 12 stellingen aan leerlingen voorgelegd. Na de uiteindelijke item- en schaalanalyse is 1 item echter komen te vervallen in verdere analyses (zie Slijkhuis et al., 2022, p. 54)

De opgaven zijn allemaal opgenomen in 1 boekje²: elke leerling kreeg dezelfde vragen voorgelegd³ (volledig design). De meerkeuzevragen werden gescoord als goed (1) of fout (0), de stellingen werden gescoord op een schaal van 1 (helemaal mee oneens) tot en met 4 (helemaal mee eens). Met behulp van itemresponsetheoriemodellen (IRT, zie Slijkhuis et al., 2022) zijn scores berekend per leerling.

De scores zijn in hoofdstuk 2 uitgedrukt in percentages van het totaal te behalen punten. Voor de componenten burgerschapskennis en de vaardigheid in het toepassen van kennis, noemen we dit het percentage beheersing.

2.1.2 *Burgerschapscompetenties*

Percentage beheersing/Percentage van het maximaal te behalen aantal punten (Bankscores)

In dit hoofdstuk werken we met het percentage van het totaal te behalen punten op de verschillende componenten uit de burgerschapstaak, ook wel: bankscores (zie bijvoorbeeld Hambleton, Swaminathan, & Rogers, 1991). Dit doen we om de interpreteerbaarheid van de resultaten te vergroten. Bij het berekenen van het percentage beheersing is rekening gehouden met het feit dat opgaven variëren in moeilijkheid (met andere woorden: er is rekening gehouden met het onderliggende itemresponsmodel, zie het technisch rapport van het uitvoerend consortium voor verdere toelichting). Dit betekent dat het goed maken van 5 van de 10 opgaven niet automatisch een beheersingsniveau van 50% betekent. Het percentage beheersing kan hoger of lager zijn, afhankelijk van de moeilijkheid van de 5 correct beantwoorde vragen. Dit resulteert in een breder spectrum aan mogelijke percentages correcte opgaven dan enkel mogelijk op basis van het totaal aantal items binnen de gemeten competentie.

Vaardigheidsscores

In het rapport laten we per burgerschapscomponent het gemiddelde beheersingsniveaus zien voor leerlingen aan het einde van het s(b)o. Omgekeerd kunnen we ook onderzoeken welke niveau van vaardigheid (op de onderliggende meetschaal) vereist is om een bepaalde kans te hebben op het correct beantwoorden/geven van een bepaalde antwoordoptie bij elk van de opgaven.

De linialen en kaders met voorbeeldopgaven in het publieksrapport (zie bijvoorbeeld figuur 2.1.1b) zijn gebaseerd op deze onderliggende meetschaal voor burgerschapscompetenties. Voor het plaatsen van de voorbeeldopgaven op de liniaal, zijn de schaalwaarden, net als in het bo, lineair getransformeerd naar een schaal met een maximum van 220.

---

² Er was een A- en een B-versie. De versies verschilden in de volgorde van de items.

³ Er is gekozen voor een volledig design (t.o.v. een onvolledig design) om een zo hoog mogelijk aantal waarnemingen per item te waarborgen. Voldoende waarnemingen per item kreeg prioriteit boven een bredere dekking van het domein, wegens de COVID-19-pandemie te verwachten non-response.

Voor de dichotome opgaven is uitgerekend hoeveel kennis of vaardigheid er nodig is om 50% en om 80% kans te hebben op het correct maken van de opgave. Goede beheersing is een kans van 80% of meer om de opgave goed te beantwoorden, matige beheersing een kans tussen de 50% en 80% en onvoldoende beheersing een kans van 50% of minder om de opgave goed te beantwoorden. We spreken in het publieksrapport van het beheersen van een opgave als een leerling een kans van 50% of meer heeft om deze goed te beantwoorden. We kiezen voor een grens van 50% of meer beheersing, omdat het (alleen) dan mogelijk is om prestaties van verschillende groepen leerlingen goed te onderscheiden.

Voor de polytome opgaven is uitgerekend welk niveau van (zelf ingeschatte) vaardigheid en attitude vereist is voor een verwachte waarde van tussen 50% van de maximumwaarde (hier: 2 op de schaal 1-4) en 80% van de maximumwaarde (hier: 3,2). Vervolgens interpreteren we in het rapport een verwachte waarde lager dan 50% als weinig tot geen zelfvertrouwen in de eigen vaardigheid en van een weinig positieve houding. Bij een verwachte waarde van tussen de 50% en 80% van de maximumwaarde, spreken we in het rapport van matig tot redelijk zelfvertrouwen en een gematigd positieve houding. Een verwachte score van 80% of hoger interpreteren we als veel of stevig vertrouwen in de eigen vaardigheid en een uitgesproken positieve houding ten aanzien van burgerschap.

2.2 Werkwijze

De werkwijze om te komen tot beantwoording van de onderzoeksvragen wordt voor een groot deel beschreven in het technisch rapport van het uitvoerend consortium (Slijkhuis et al., 2022). In de hiernavolgende paragrafen beschrijven we de aanvullende analyses die zijn gedaan en geven we aanvullingen op of beschrijven we hoe we afwijken van de reeds beschreven werkwijze. Anders dan in het rapport voor bo zijn geen analyses gedaan waarin getoetst wordt of competenties van groepen leerlingen (P10, P50, en P90) verschillen tussen domeinen. Dit was niet mogelijk omdat binnen de set vragen per component, niet elk domein aan bod kwam en het aantal afgenomen items per domein daarvoor te beperkt was (zie tabel 2.1.1a).

2.2.1 *Bepalen van voorbeelditems*

In het rapport illustreren we, per burgerschapscomponent, welke opgaven of stellingen het niveau van leerlingen typeren. We onderscheiden daarbij de P10-, P50- en P90-leerling. Met een P10-leerling bedoelen we een leerling met een score gelijk aan de P10 op de component en is te typeren als een laag presterende leerling. De P50-leerling is een leerling uit het midden van de vaardigheidsverdeling (een score gelijk aan de P50 op de component). De P90-leerling heeft een score gelijk aan de P90 en is te typeren als een hoog presterende leerling.

Er is zowel gekeken naar de percentielscores per schooltype (e.g. de P10 in het sbo) als voor beide schooltypen samen (e.g. de P10-leerling). De P10, P50 en P90 zijn via de normaal inverse aanpak verkregen uit de mixture distribution. Tabel 2.2.1a geeft de P10, P50 en P90 weer op de latente schalen.

Tabel 2.2.1a Percentielscores op de latente vaardigheidsschaal, naar schooltype

		Kennis	Vaardigheid: toepassen van kennis	Vaardigheid: eigen inschatting	Attitude	Seksuele weerbaarheid
s(b)o	P10	-0,12	-0,16	-0,13	-0,07	0,03
	P50	0,14	0,20	0,18	0,24	0,43
	P90	0,40	0,56	0,49	0,55	0,83
sbo	P10	-0,13	-0,16	-0,12	-0,06	0,04
	P50	0,12	0,18	0,18	0,25	0,44
	P90	0,37	0,52	0,48	0,55	0,84
so	P10	-0,05	-0,13	-0,17	-0,13	0,02
	P50	0,23	0,28	0,17	0,18	0,40
	P90	0,51	0,68	0,5	0,50	0,77

Voorbeelditems zijn geselecteerd door te kijken naar de beheersing op itemniveau, hetgeen bepaald is met behulp van het item respons model (zie hoofdstuk 4 in het technisch rapport van Slijkhuis et al., 2022). Voor elk item staat in tabel 2.2.1b t/m 2.2.1d beschreven hoeveel kennis, vaardigheid of attitude nodig is om 50 of 80 procent kans te hebben op het correct maken van dat item/voor een verwachte score van 50 of 80 procent van de maximumscore (zie ook bijlage 6.1 in Slijkhuis et al., 2022). In deze tabellen is ook af te leiden tot welk domein uit tabel 2.1.1a de vraag behoort. Vervolgens is gekeken hoe dat zich verhoudt tot de hoeveelheid kennis, vaardigheid en attitude die leerlingen bij de P10, P50 en P90 van de latente verdeling bezitten.

We selecteerden waar mogelijk⁴:

- items die de minste kennis, vaardigheid of minst open attitude vereisten.
- items die de meeste kennis, vaardigheid of meest open attitude vereisten.
- grensitems die een groep leerlingen (bijv. de P50-leerling) nét wel of nét niet meer beheerst/waar de verwachte score nét hoger of nét lager dan 50 procent van de maximale score ligt.

Waar het niet mogelijk was om een grensitem te selecteren (bijvoorbeeld omdat het item afkomstig was uit het ICCS instrumentarium) is voor een nabijgelegen item op de vaardigheidsschaal gekozen.

Tabel 2.2.1b Schaalwaarden items kennis (links, dichotoom gescoord) en vaardigheid: kennis toepassen (rechts, polytoom gescoord)

⁴ Items uit het internationale peilingsonderzoek naar burgerschap (ICCS), konden niet als voorbeeldopgaven worden opgenomen.

Kennis			Vaardigheid: toepassen van kennis		
Itemlabel	B50	B80	Itemlabel	B50	B80
1104-2k	-0,34	0,13	1001-1v	-0,40	0,99
1050-3k	-0,16	0,12	1003-1v	-0,21	0,07
1093-3k	-0,13	0,15	1094-3v	-0,17	0,11
1127-4k	-0,12	0,11	1036-3v	-0,16	0,19
1023-2k	-0,12	0,34	1010-1v	-0,15	0,20
1022-2k	-0,12	0,58	1004-1v	-0,14	0,21
1063-4k	-0,11	0,24	1069-3v	-0,05	0,42
1109-4k	-0,10	0,24	1092-3v	-0,02	0,44
1088-4k	0,03	0,23	1009-1v	0,04	0,27
1070-3k	0,05	0,28	1182-3v*	0,19	0,65
1110-3k	0,06	0,52			
1101-2k	0,19	0,54			
1066-2k	0,21	0,67			
1153-4k*	0,27	0,61			

Noot. Items met een asterisk zijn items uit ICCS. Deze konden niet worden gebruikt als voorbeeldopgave in het rapport, tenzij het item ook al was opgenomen in het technisch rapport van het consortium (Slijkhuis et al., 2022).

Tabel 2.2.1c Schaalwaarden items vaardigheid: eigen inschatting (links, polytoom gescoord) en attitude (rechts, polytoom gescoord)

Vaardigheid: eigen inschatting			Attitude		
Itemlabel	B50	B80	Itemlabel	B50	B80
1348-2v	-0,27	0,16	1346-a2	-0,23	0,14
1347-2v	-0,26	0,25	1345-a2	-0,22	0,16
1254-2v	-0,22	0,26	1207-a4	-0,16	0,12
1225-4v	-0,11	0,41	1340-a2*	-0,16	0,27
1256-4v	-0,01	0,50	1293-a3*	-0,16	0,40
1259-4v	0,01	0,45	1344-a2	-0,13	0,24
1260-4v	0,02	0,65	1210-a4	-0,07	0,51
1257-4v	0,05	0,54	1198-a2	-0,06	0,34
1245-2v	0,12	0,55	1220-a2	0,02	0,48
1244-2v	0,15	0,60	1223-a2	0,02	0,49
1255-2v	0,30	1,11	1292-a3*	0,03	0,66
			1243-a1	0,07	0,55
			1332-a4*	0,07	0,57
			1342-a4	0,09	0,45
			1217-a1	0,09	0,49
			1218-a1	0,12	0,81
			1214-a1	0,14	0,66
			1290-a3*	0,14	0,79
			1314-a3*	0,16	0,94
			1212-a1	0,18	0,72
			1343-a4	0,20	0,61
			1211-a4	0,32	0,88

Noot. Items met een asterisk zijn items uit ICCS. Deze konden niet worden gebruikt als voorbeeldopgave in het rapport, tenzij het item ook al was opgenomen in het technisch rapport van het consortium (Slijkhuis et al., 2022).

Tabel 2.2.1d Schaalwaarden items seksuele weerbaarheid (polytoom gescoord)

Itemlabel	B50	B80
1352	-0,22	-0,02
1353	-0,09	0,21
1350	-0,04	0,21
1351	-0,03	0,33
1355	-0,01	0,38
1354	0,12	0,53
1349	0,18	0,59

2.2.2 Samenhang tussen burgerschapscompetenties

Om de samenhang te bepalen tussen burgerschapskennis, - vaardigheid en -attitude en seksuele weerbaarheid zijn de correlaties berekend tussen de WML-scores. Deze correlaties zijn weergegeven in tabel 2.2.2a t/m 2.2.2c.

Tabel 2.2.2a correlaties tussen de WML-scores op de verschillende componenten van de burgerschapstaak in het sbo ($n=979$)

	Kennis	Vaardigheid: toepassen van kennis	Vaardigheid: eigen inschatting	Attitude	Seksuele weerbaarheid
Kennis	1				
Vaardigheid: toepassen van kennis	0,593	1			
Vaardigheid: eigen inschatting	0,191	0,224	1		
Attitude	0,192	0,263	0,578	1	
Seksuele weerbaarheid	0,213	0,253	0,318	0,472	1

Noot. Alle correlaties zijn significant op een significantieniveau van 0,01 (tweezijdig)

Tabel 2.2.2b correlaties tussen de WML-scores op de verschillende componenten van de burgerschapstaak, in het so ($n=549$)

	Kennis	Vaardigheid: toepassen van kennis	Vaardigheid: eigen inschatting	Attitude	Seksuele weerbaarheid
Kennis	1				
Vaardigheid: toepassen van kennis	0,573	1			
Vaardigheid: eigen inschatting	0,235	0,251	1		
Attitude	0,231	0,345	0,607	1	
Seksuele weerbaarheid	0,118	0,267	0,314	0,508	1

Noot. Alle correlaties zijn significant op een significantieniveau van 0,01 (tweezijdig)

Tabel 2.2.2c correlaties tussen de WML-scores op de verschillende componenten van de burgerschapstaak in het sbo en so ($n=1528$)

	Kennis	Vaardigheid: toepassen van kennis	Vaardigheid: eigen inschatting	Attitude	Seksuele weerbaarheid
Kennis	1				
Vaardigheid: toepassen van kennis	0,593	1			
Vaardigheid: eigen inschatting	0,202	0,231	1		
Attitude	0,182	0,279	0,587	1	
Seksuele weerbaarheid	0,164	0,249	0,316	0,487	1

Noot. Alle correlaties zijn significant op een significantieniveau van 0,01 (tweezijdig)

2.2.2 *Trendanalyse burgerschapskennis*

In het rapport worden de uitkomsten op de burgerschapstaak (m.u.v. seksuele weerbaarheid) vergeleken met die uit de eerdere burgerschapspeiling in het bo in 2020 (Inspectie van het Onderwijs, 2022). Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de trendanalyse zoals gerapporteerd in Slijkhuis et al., 2022 (zie hoofdstuk 6.3). In het technisch rapport van het consortium wordt zowel de vergelijking gepresenteerd op basis van alle leerlingen die hebben deelgenomen in de verschillende onderwijstypen, als die waarin alleen leerlingen worden meegenomen met een IQ van 75 of hoger. In het publieksrapport gaan we uit van de analyse op basis van alle leerlingen die hebben deelgenomen.

2.2.3 *Vergelijking met COOL Speciaal*

Tot slot wordt in hoofdstuk 2 een vergelijking gemaakt met eerder burgerschapsonderzoek in het s(b)o dat plaatsvond binnen Cohortonderzoek Onderwijsloopbanen in het sbo en so (kortweg: COOL Speciaal; Ledoux et al., 2012). Deze vergelijking is gedaan op gerapporteerde uitkomsten. Een directe vergelijking op item niveau was hier niet mogelijk.

3 Achtergrondkenmerken burgerschap

3.1 Databronnen

De onder paragraaf 1.1 beschreven leerkrachtvragenlijst bevatte naast vragen over het onderwijsleerproces die in hoofdstuk 1 zijn besproken, ook vragen over de ervaren bekwaamheid in het lesgeven over algemene burgerschapsaspecten en het politieke systeem. De resultaten hiervan beschrijven we in hoofdstuk 3 van het publieksrapport. Ook leerlingen is, na afloop van de burgerschapstaak, een vragenlijst voorgelegd waarin een aantal aan burgerschap gerelateerde achtergrondkenmerken van leerlingen werden bevraagd zoals deelname aan burgerschapsactiviteiten binnen en buiten de school, en het volgen van het nieuws en mediagebruik. Ook komt hun beleving van het school- en klasklimaat aan bod. De uitkomsten van deze bevraging worden ook in dit hoofdstuk beschreven.

De leerlingvragenlijst is ingevuld door 1524 schoolverlaters (980 in sbo en 544 in so). De vragenlijst bestond uit 10 vragen. Het invullen van de leerlingenvragenlijst duurde maximaal 30 minuten.

3.2 Werkwijze

De beschrijvingen in het hoofdstuk van het publieksrapport betreffen overwegend frequentieverdelingen, in percentages en in schaalscores. De totstandkoming van de schaalscores staat beschreven in hoofdstuk 5 van het technisch rapport van het consortium (Slijkhuis et al., 2022). In dit hoofdstuk van het TR lichten we alleen toe waar we afwijken en/of waar significante verschillen tussen sbo en so zijn getoetst. Daar waar mogelijk is het bovendien het verschil tussen bo en s(b)o op significantie getoetst. Voor de significantietoetsing is een tweezijdig significantieniveau van 0,05 gehanteerd. Waar er bij chi-kwadraattoetsing (χ^2) cellen met minder dan 5 waarnemingen waren in de tabel met verwachte aantallen, is de p -waarde geverifieerd met een Fisher exact test en wordt in de tabellen alleen een p -waarde van deze test gegeven.

3.2.1 *Nieuwe variabelen*

Nieuwe variabelen: thuistaal van leerlingen

Voor de verwerking van de vraag : "Welke taal spreek jij thuis meestal met je ouders/verzorgers?" zijn alle de leerlingen die meerdere antwoorden hebben aangevinkt meegenomen in de categorie "combinatie".

3.2.2 Resultaten en toetsing

In dit hoofdstuk van het technisch rapport lichten we alleen toe waar we afwijken en/of waar we verschillen hebben getoetst,

3.2.3 Leerlingkenmerken

Deelname aan burgerschapsactiviteiten binnen en buiten de school

3.2.3a Frequentie en chi-kwadraattoets deelname aan verschillende typen burgerschapsactiviteiten binnen en buiten school (leerlingvragenlijst, $n_{sbo} = 992$; $n_{so} = 553$)

		sbo	so	Verschil sbo en so		Verschil met bo	
		%	%	$Chi^2(df)$	p	$Chi^2(df)$	p
Activiteiten dicht bij de belevingswereld	*Ik heb meegedaan met een muziek/dans/toneelvoorstelling van onze school	57	35	68,13 (1)	< ,001	124,25 (2)	< ,001
	*Ik heb geholpen bij het oplossen van ruzies tussen leerlingen	50	39	18,47 (1)	< ,001	26,62 (2)	< ,001
	*Ik heb meegedaan aan sportwedstrijden of andere wedstrijden van school	43	30	25,72 (1)	< ,001	277,79 (2)	< ,001
Democratische activiteit	Ik heb op onze school meegedaan aan een debat of discussie-les	29	25	2,16 (1)	0,142	19,05 (2)	< ,001
	*Ik heb meegedaan aan de kindergemeenteraad, het schoolparlement, of net zoiets	5	7	3,82 (1)	0,051	14,57 (2)	< ,001
Activiteit ter verbetering school	*Ik heb meegedaan aan het verbeteren van de school	19	14	5,15 (1)	0,023	6,52 (2)	0,038
	Samen met anderen heb ik een activiteit voor de school georganiseerd	17	17	0,1 (1)	0,748	11,48 (2)	0,003
	*Ik heb in de leerlingenraad van de school gezeten	12	16	5,9 (1)	0,015	6,75 (2)	0,034
Maatschappelijke activiteit	*Ik heb meegedaan met acties van de school	43	26	43,33 (1)	< ,001	528,42 (2)	< ,001
	*Ik heb niet aan die dingen meegedaan	10	26	58,72 (1)	< ,001	216,69 (2)	< ,001

Volgen van het nieuws in de thuissituatie

3.2.3b Frequentie en chi-kwadrattoets volgen van het nieuws in de thuissituatie (leerlingvragenlijst, $n_{sbo} = 962$; $n_{so} = 534$)

	sbo				so				Verschil sbo en so		Verschil met bo	
	Heel vaak (Bijna elke dag)	Best vaak (Elke week twee of drie keer)	Soms (Eén keer per week of minder)	Nooit	Heel vaak (Bijna elke dag)	Best vaak (Elke week twee of drie keer)	Soms (Eén keer per week of minder)	Nooit	Chi ² (df)	<i>p</i>	Chi ² (df)	<i>p</i>
	%	%	%	%	%	%	%	%				
Ik volg thuis het nieuws op internet of sociale media	24	17	21	38	21	15	19	45	7,44 (3)	0,059	311,56 (6)	<,001
*Ik kijk thuis het (jeugd)journaal	15	18	36	31	15	10	34	41	22,6 (3)	<,001	436 (6)	<,001
Ik luister thuis naar het nieuws op de radio	13	13	25	49	15	10	23	53	5,52 (3)	0,137	106,41 (6)	<,001
*Ik lees thuis in de kranten over wat er gebeurt in andere landen	3	5	18	74	1	3	13	83	15,02 (3)	0,002	271,23 (6)	<,001
*Ik lees thuis in de kranten over wat er gebeurt in Nederland	3	3	22	73	2	3	16	79	9,5 (3)	0,023	358,52 (6)	<,001

Beleving van het school- en klasklimaat

3.2.3c Frequentie en chi-kwadrattoets relaties met de leerkracht en medeleerlingen (leerlingvragenlijst, $n_{sbo} = 968$; $n_{so} = 537$)

	sbo					so									
	Klopt precies	Klopt	Klopt soms wel/soms niet	Klopt niet	Klopt helemaal niet	Klopt precies	Klopt	Klopt soms wel/soms niet	Klopt niet	Klopt helemaal niet	Verskil sbo en so	<i>p</i>	Chi ² (df)	<i>p</i>	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	Chi ² (df)	<i>p</i>	Chi ² (df)	<i>p</i>	
Leerkracht- leerling relatie	*Ik heb een goed contact met de juf/meester	30	35	25	5	5	22	36	31	6	6	15 (4)	0,005	104,02 (8)	< ,001
	*Ik voel me bij de juf/meester op mijn gemak	32	34	24	6	4	23	33	32	6	6	21,24 (4)	< ,001	95,16 (8)	< ,001
	Ik kan met de juf/meester over problemen praten	28	32	28	7	5	25	35	28	7	5	2,33 (4)	0,675	83,71 (8)	< ,001
	De juf/meester begrijpt mij	27	34	30	4	4	21	34	35	5	4	6,59 (4)	0,159	82,43 (8)	< ,001
	Als ik me ongelukkig voel, kan ik daar met de juf/meester over praten	26	31	27	8	8	21	29	31	10	9	6,83 (4)	0,145	99,27 (8)	< ,001
	*De juf/meester weet meestal wel hoe ik me voel	15	29	42	6	8	9	31	48	7	6	18,51 (4)	< ,001	127,26 (8)	< ,001
	Ik zou liever een andere juf/meester hebben	6	5	14	18	57	6	4	15	22	53	4,04 (4)	0,401	52,22 (8)	< ,001
Relatie klasgenoten onderling	*Wij hebben een leuke klas	45	23	24	5	4	34	29	27	6	4	19,66 (4)	< ,001	161,93 (8)	< ,001
	*Ik heb veel contact met mijn klasgenoten	42	27	20	6	5	29	31	27	8	5	24,89 (4)	< ,001	219,5 (8)	< ,001
	*Ik vind het leuk om met de kinderen in mijn klas om te gaan	41	31	22	3	2	30	33	30	4	4	22,67 (4)	< ,001	168,87 (8)	< ,001
	*Ik kan goed met mijn klasgenoten omgaan	35	35	25	2	3	23	40	31	4	3	29,74 (4)	< ,001	90,01 (8)	< ,001
	Ik zou liever in een andere klas zitten	6	4	13	16	60	5	4	16	21	55	7,14 (4)	0,129	89,8 (8)	< ,001
*In mijn klas voel ik mij soms alleen	5	7	16	22	50	4	7	23	23	43	10,93 (4)	0,027	77,7 (8)	< ,001	

3.2.3d Frequentie en chi-kwadrattoets mate van ruimte voor discussie in de klas (leerlingvragenlijst, $n_{sbo} = 941-962$; $n_{so} = 523-531$)

	sbo				so				Chi ² (df)	p
	Heel vaak	Best vaak	Soms	Nooit	Heel vaak	Best vaak	Soms	Nooit		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
*De juf/meester zegt dat iedereen zijn/haar eigen mening mag vertellen	46	32	17	4	32	33	26	9	40,25 (3)	< ,001
*De juf/meester helpt onze klas om naar elkaar te luisteren als we verschillende meningen hebben	42	35	17	6	32	37	21	9	19,11 (3)	< ,001
Leerlingen in onze klas vertellen hun mening over het nieuws, ook als sommige kinderen een andere mening hebben	28	34	29	10	21	37	31	11	6,78 (3)	0,079
*De juf/meester legt uit dat je over nieuws veel verschillende meningen kan hebben	27	35	28	10	18	29	35	18	37,27 (3)	< ,001
*De juf/meester helpt de leerlingen in onze klas een eigen mening te bedenken	25	34	30	11	17	32	36	15	18,94 (3)	< ,001
*Leerlingen in onze klas kiezen zelf over welke nieuwsberichten zij willen praten	11	22	40	26	9	18	39	33	9,54 (3)	0,023

Noot: Voor ruimte voor discussie in de klas is geen vergelijking gemaakt met het bo omdat de stellingen te veel gewijzigd zijn voor de begrijpelijkheid voor leerlingen in het s(b)o ten opzichte van de stellingen die aan de leerlingen in het bo zijn voorgelegd.

3.2.3e Frequentie en chi-kwadrattoets mate van ruimte voor discussie in de klas (leerkrachtvragenlijst, $n_{sbo} = 94-95$; $n_{so} = 65$)

De leerlingen...	sbo				so				Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p
	(Bijna) alle	De meeste	Sommige	(Bijna) geen	(Bijna) alle	De meeste	Sommige	(Bijna) geen				
	%	%	%	%	%	%	%	%				
*... voelen zich tijdens klassendiscussies op hun gemak, omdat ze weten dat hun opvatting gerespecteerd zal worden?	21	56	19	4	11	46	38	5	0,032			< ,001
... uiten openlijk hoe zij denken over problemen op school?	11	33	54	3	6	40	48	6	0,486	5,05 (3)		0,168
... weten hoe te luisteren naar de mening van anderen en deze te respecteren, ook al wijkt deze af van hun eigen mening?	7	51	36	5	5	34	55	6	0,111			< ,001
... doen voorstellen voor klassenactiviteiten?	5	19	65	11	5	23	55	17	0,527	5,04 (3)		0,169
... discussiëren met de leerkracht over de leerdoelen?	4	5	41	49	3	12	54	31	0,071			0,283

	sbo				so					
... dragen zelf onderwerpen aan voor een discussie in de klas?	2	12	61	25	3	14	53	30	0,770	0,043

Mate van onveiligheid op school

3.2.3f Frequentie en chi-kwadraattoets mate van onveiligheid op school (leerlingvragenlijst, $n_{sbo} = 952 - 958$; $n_{so} = 536 - 537$)

	sbo				so				Chi ² (df)	p
	Nooit	Soms (1 keer)	Best vaak (2 tot 4 keer)	Heel vaak (5 keer of vaker)	Nooit	Soms (1 keer)	Best vaak (2 tot 4 keer)	Heel vaak (5 keer of vaker)		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
Een leerling heeft jou op sociale media gepest	82	9	4	4	83	8	5	4	1,69 (3)	0,640
*Een leerling heeft iets van jou stukgemaakt	67	24	5	3	67	20	9	4	10,05 (3)	0,018
*Een leerling zei dat hij/zij je pijn wilde doen	50	27	12	10	40	25	19	16	30,08 (3)	< ,001
Een leerling heeft je pijn gedaan	49	27	15	9	49	24	17	10	2,22 (3)	0,527
*Een leerling heeft je belachelijk gemaakt	41	33	15	12	38	26	20	16	15,9 (3)	0,001
*Een leerling heeft je uitgescholden	24	29	23	23	18	22	20	39	43,81 (3)	< ,001

Noot: Voor de mate van onveiligheid op school is geen vergelijking gemaakt met het bo omdat de stellingen te veel gewijzigd zijn voor de begrijpelijkheid voor leerlingen in het s(b)o ten opzichte van de stellingen die aan de leerlingen in het bo zijn voorgelegd,

3.2.4 Leerkrachtkenmerken

Ervaren eigen bekwaamheid

3.2.4a Frequentie en chi-kwadrattoets ervaren eigen bekwaamheid van leerkrachten met betrekking tot burgerschapsonderwijs (leerkrachtvragenlijst, $n_{sbo} = 78 - 89$; $n_{so} = 42 - 545$)

Mate van voorbereid voelen:	sbo				so				Verschil sbo en so		Verschil met bo	
	Helemaal niet goed	Niet goed	Redelijk goed	Heel goed	Helemaal niet goed	Niet goed	Redelijk goed	Heel goed	Chi ² (df)	p	Chi ² (df)	p
Voorbereid op...	%	%	%	%	%	%	%	%				
Ervaren bekwaamheid lesgeven over algemene aspecten	*Kritisch en zelfstandig denken	2	42	56	6	57	37		0,042		0,096	
	Diversiteit in seksuele geaardheid	6	42	52	9	54	37		0,206		0,308	
	*Gelijke kansen voor mannen en vrouwen	2	52	46	6	68	26		0,016		0,071	
	Verantwoord gebruik van het internet (bijv, privacy, betrouwbaarheid van bronnen)	7	53	40	9	57	34	0,58 (2)	0,748	2,25 (4)	0,689	
	Religieuze diversiteit	1	11	58	31	19	61	19	0,154		0,005	
	Het milieu en duurzaamheid	6	70	24	15	72	13	4,91 (2)	0,086	13,47 (4)	0,009	
	*Etnische verschillen	15	57	28	24	63	13	5,97 (2)	0,050	6,73 (4)	0,151	
*Emigratie en immigratie	1	18	64	17	31	66	3	0,009		< ,001		
Ervaren bekwaamheid lesgeven over ...	*Stemmingen en verkiezingen	1	2	68	28	2	14	70	15	0,008	0,057	
	Burgerrechten en -plichten	12	65	23	1	19	66	13	0,139		0,285	
	De grondwet en politieke systemen	2	37	50	11	6	36	50	8	0,601	0,238	
	De Europese Unie	1	33	57	9	1	37	58	3	0,404	0,436	
	De wereldgemeenschap en internationale organisaties	3	36	52	9	2	41	52	5	0,668	0,653	

5 Voor bepaalde items geldt dat slechts 65% van de so-leerkrachten deze hebben beantwoord. In het sbo ligt dit percentage wel rond de 80 a 90%.

3.2.4b Frequentie en chi-kwadraattoets ervaren eigen bekwaamheid van leerkrachten met betrekking tot onderwijs over seksuele diversiteit, weerbaarheid en vorming (leerkrachtvragenlijst $n_{sbo} = 95$; $n_{so} = 65$)

Mate van voorbereid voelen:	sbo				so					Chi ² (df)	p
	Helemaal niet goed	Niet goed	Redelijk goed	Heel goed	Helemaal niet goed	Niet goed	Redelijk goed	Heel goed	Verschil sbo en so		
Vorbereid op...	%	%	%	%	%	%	%	%			
*...seksuele vorming	2	6	43	48	2	6	68	25		0,01	
*...bevordering van seksuele weerbaarheid	1	14	38	47	2	8	73	17		< ,001	
...seksuele diversiteit		6	51	43	2	6	66	26		0,068	

3.2.5 *Algemene achtergrondkenmerken*

Tabel 3.2.5a Frequentie van de taal die thuis wordt gesproken door de leerlingen (leerlingvragenlijst, $n_{sbo}=968$; $n_{so}=537$)

Thuis taal	sbo %	so %
Nederlands	70	77
Nederlands en een combinatie met een andere taal	30	23

4 Verschillen in burgerschapscompetenties

In dit hoofdstuk van het publieksrapport maken we een koppeling tussen de leerlingcompetenties, de kenmerken van het onderwijsleerproces en de achtergrondkenmerken van leerlingen, leerkrachten en scholen. Daarmee proberen we een antwoord te vinden op de volgende vragen:

- Hoe groot zijn de verschillen tussen klassen en leerlingen in burgerschapscompetenties?
- Met welke algemene en aan burgerschap gerelateerde kenmerken van leerlingen, leerkrachten, het onderwijsleerproces en scholen hangen deze competentieverschillen samen?

Voor het beantwoorden van bovenstaande vragen, baseren we ons op de analyses die door het uitvoerend consortium zijn uitgevoerd (zie hoofdstuk 7.3 en verder in Slijkhuis et al., 2022). In deze analyses zijn gegevens op alle niveaus gekoppeld en vervolgens zijn ontbrekende waarden geïmputeerd met behulp van het pakket Mice binnen het programma R (Van Buuren & Groothuis-Oudshoorn, 2011). Voor de analyses naar samenhangen met kenmerken van leerlingen, leerkrachten, scholen en het onderwijsleerproces en scholen zijn separate modellen gemaakt voor elk van de burgerschapscomponenten, met de gestandaardiseerde (t.b.v. vergelijkbaarheid) 'weighted maximum likelihood' (WML) schatter als uitkomstmaat. Er is gestandaardiseerd op basis van de scores van sbo- en so-leerlingen samen.

De analyses zijn zowel uitgevoerd voor de sbo- en so-leerlingen samen, als apart voor de sbo-leerlingen en apart voor de so-leerlingen. Het publieksrapport presenteert het eindmodel voor voor sbo en so samen, waarbij onderwijssoort als covariaat is opgenomen. Hierbij is ook gekeken naar mogelijke interactie-effecten tussen onderwijssoort en de overige covariaten. Hoofdstuk 7.3.1 in Slijkhuis et al., (2021) geeft een nadere beschrijving van de gehanteerde strategie om tot een compact totaalmodel te komen per component.

Veel factoren in het eindmodel corresponderen met factoren die ook zijn meegenomen in het eerdere peilingsonderzoek naar burgerschap in het bo (Inspectie van het Onderwijs, 2022). In dat onderzoek is echter ook aan leerlingen gevraagd naar hun inschatting van hun toekomstige deelname aan de samenleving. Dit bleek daar de sterkste samenhang met attitude en de zelf-ingeschatte vaardigheid ten aanzien van burgerschap te laten zien. In deze peiling in het s(b)o is leerlingen echter niet gevraagd naar een inschatting van hun toekomstige deelname aan de samenleving omdat deze vraag voor deze doelgroep niet geschikt werden bevonden. Deze factor komt dan ook niet terug in de analyses en uitkomsten.

5 Referenties

Hambleton, R, K,, Swaminathan, H,, & Rogers, H, J, (1991), *Fundamentals of item response theory* (Vol, 2), Sage,

Inspectie van het Onderwijs (2022), *Peil,Burgerschap einde basisonderwijs 2019/2020*, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs,

Ledoux, G,, Roeleveld, J,, Langen, A, van, & Smeets, E, (2012), *COOL Speciaal, Inhoudelijk rapport*, Amsterdam: Kohnstamm Instituut,

R Core Team (2020), R: A language and environment for statistical computing, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria, URL <https://www.R-project.org/>,

Slijkhuis, E,G,J,, Hoek, L,H,M, De Boer, H,, Hemker, B,T, Van der Veen, I,, Naayer, H,M,, Stronkhorst, E,, & Dijkstra, A,B, (2022), *Burgerschap in het speciaal (basis)onderwijs, Technisch rapport Peil,Burgerschap 2021*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam,

Van Buuren, S,, & Groothuis-Oudshoorn, K, (2011), mice: Multivariate imputation by chained equations in R, *Journal of statistical software*, 45, 1-67,

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

jaar-inspectienummer | gratis

Een exemplaar van deze publicatie is te downloaden vanaf de website van de
Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl,

© Inspectie van het Onderwijs | april 2023